

***Josepa Domènica Català de Valeriola, una aristòcrata
peculiar***

El cognom d'un avantpassat seu "batejà" Catalunya

En nèixer, feia ja unes poques generacions que la seua família havia començat a unir els seus interessos als d'altres famílies castellanes, fet usual entre la noblesa valenciana en iniciar-se el procés castellanitzador. Això no obstant, va residir alternativament a Madrid i València, ciutat d'on fou l'aristòcrata més rica i amb més títols nobiliaris entre finals del xviii i començaments del xix.

Amb tot, malgrat conservar-se un bon record d'ella entre aquells als quals beneficià aportant-los els mitjans per assolir una excel·lent formació, o poc se'n sabia o corrien un seguit de llegendes sobre la seua suposada "manca de feminitat". I això que, com a il·lustrada excepcional, es va ocupar de l'educació dels desprotegits, la millora de les seues propietats, la restauració del seu patrimoni arquitectònic i artístic i la bona administració de béns i títols. No és d'estranyar: pertanyia a una societat patriarcal on sols comptaven els homes, però va aconseguir fer de respectar els seus drets.

Per bé que rebé una immensa fortuna i un munt de títols dels seus avantpassats, va ser la darrera del seu llinatge i, en morir, propietats i títols es desmembraren.

Procedia de riques i nobles famílies valencianes força arrelades gràcies a una política d'aliances matrimonials tenaç, l'objectiu de les quals era l'acumulació de béns i títols. Els seus primers avantpassats foren famílies catalanes procedents de França, Borgonya, Navarra, Alemanya... que "baixaren" al Regne musulmà de València amb Jaume I i que reberen per això importants beneficis. Decidiren assentar-se al regne reconquistat pels cristians i així continuaren fins encetar una política matrimonial amb nobles castellans per tal d'aconseguir encara més beneficis. La culminació d'aquest costum recau en la figura de Josepa Domènica, que anteposarà a tots els títols el de duquessa d'Almodòvar, d'herència materna.

Pel que fa a la branca paterna, el primer Català, Otger, procedia d'Aquitània i participà en la conquesta de Catalunya al costat de Carles Martel. Per imposició de Carlemany, el seu cognom "batejà" Catalunya. Ja a València, esdevingué una família poderosa que se n'uní a una altra de semblant, els Centelles, d'ascendència francesa i borgonyona. Més endavant, es vinculà als Valeriola, oriünds del Rosselló i Navarra. Progressivament anaren maridant amb d'altres cognoms de similar prestigi.

Morta sense descendents, la seua herència es fragmentà, encara que en vida ja havia perdut un substanciós patrimoni pels litigis amb descendents masculins que exigien el

compliment d'unes lleis que anteposaven la branca masculina a la femenina malgrat ser il·legítims.

Josepa Domènica va nèixer l'1 de novembre de 1764 i va viure 50 anys. En morir els pares quan tenia 2 anys, l'àvia materna es convertí en la seua tutora i amb ella visqué a Madrid fins la seua mort uns anys més tard. L'oncle matern, el primer duc d'Almodòvar, li féu de tutor a continuació i amb ell visqué a Lisboa fins que la va casar als divuit anys amb un cosí; però el matrimoni durà sis anys i, aconseguida la nul·litat per *rato y no consumado*, ja no es va tornar a casar.

Va morir a València després d'una vida de luxes, pròpia de l'estament al qual pertanyia; tanmateix, va anar més enllà en assolir una actitud il·lustrada, ja que formà part de societats de prestigi –com la Societat Econòmica Matritense–, estigué en contacte amb importants il·lustrats, com ara Gregori Maïans, aplicà les innovacions de l'època a conreus i propietats, remodelà i ornamentà edificis familiars amb bon gust i fundà una testamentaria benèfica per a l'educació dels seus protegits, sobretot entre les dones, a les quals aplicà en l'aprenentatge de lectura, escriptura i habilitats laborals. Predecessor seu en actitud erudita fou Otger Català de Valeriola i Montpalau, qui fundà al palau dels Català, a la plaça de Nules de València, la famosa Acadèmia dels Nocturns. En tot cas, si ens interessa la seua figura és perquè no tots els nobles de l'època foren tan il·lustrats com ella.

Tal vegada el misteri que envolta la seua vida tinga a veure amb el fet que ser emprenedora, independent, culta, refinada, inquieta i perfectament preparada per a governar el seu patrimoni sense necessitat de marit en un segle dominat per homes devia ser difícil de pair i no li fou perdonat. Què millor, doncs, que fer córrer llegendes sobre uns trets excessivament masculins en la seua persona?